

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LIV/1

*ПОСВЕЂЕНО СЕЂАЊУ НА АКАДЕМИКА
МИЛКУ ИВИЋ*

НОВИ САД
2011

Вера Васић (ур.). *Дискурс и дискурси. Зборник у часопису Свенки Савић*. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2010, 415 стр.

Схваћена као прагматички оријентисана пракса посматрања и тумачења језика који се реализује „у употреби” и „изван реченице”, анализа дискурса представља широко фундирану, примењену лингвистичку дисциплину, која се изграђује на укрштају лингвистике и сродних научних области (антропологије, филозофије, психологије и др). Корпусом тема које проистичу из поменуте везе, попут анализе комуникације, когнитивне и социјалне психологије и других, она заузима значајно место међу академским приступима изучавању језика и његове употребе.

Са друге стране, посматрана кроз социолошку, културолошку, верску, филозофску, политичку и теолошку проблематику, анализа дискурса се, од чисто лингвистичке, трансформише у социјално-критичку теорију која има задатак да осветли различите видове друштвене праксе (зло)употребе језика. Другим речима, у оваквом систему научног вредновања, анализа дискурса за предмет истраживања узима низ идеолошки мотивисаних појмова, попут „дискурса моћи”, „дискурса медијског утицаја”, „дискурса социјалне / полне / верске дискриминације” и сл. Стога, предмет тако схваћене теорије више није дискурс као монолитан и суперординиран лингвистички појам, већ један у низу „дискурса” као различитих видова оспољавања социјалне и идеолошке употребе језика, која одражава актуелно друштвено стање.

Зборник *Дискурс и дискурси*, посвећен Свенки Савић, својим насловом, као и структуром у њему заступљених радова, одражава описано двојство дискурса као појма који стоји између лингвистичке и социјалне сфере хуманистичких истраживања. Будући да недостатак једне кохерентне теорије која обједињује савремена истраживања дискурса има за последицу велику тематску и методолошку разнородност радова посвећених овој теми, помнути зборник, који себи поставља за задатак свестран приказ анализе дискурса у лингвистици и сродним областима научних истраживања, поред лингвистичких, захвата и широки спектар проблема из области културе, политичке теорије, медија, родне и верске равноправности и др. Овакво стање, ипак, треба узимати као предност, будући да главна сврха публикација које као тему имају анализу дискурса лежи у могућности интердисциплинарног повезивања разнородних научних приступа који су у њима заступљени (SHIFFRIN – TANNEN – HAMILTON 2001: 5).

И поред изложеног, теме радова у зборнику *Дискурс и дискурси* нису изабране насумично. Аутори радова у овом зборнику чланови су академске заједнице којој припада и Свенка Савић, а преглед целина које обрађују уједно даје и приказ области у којима се овој научници одаје признање у изучавању дискурса као језичког и социјалног појма. Наиме, позната у академским круговима као лингвисткиња која је, према речима једног од аутора, већ „80-их година XX века препознала важност изучавања конкретне употребе језика у конкретним ситуацијама од стране конкретних људи” – С. Савић је,

готово у истој мери (како сведочи и њена библиографија коју је израдила Наташа Белић), у току свог вишедеценијског рада бивала ангажована на пројектима који су осветљавали бројне социјалне проблеме савременог друштва.

У контексту изложеног треба сагледати и уводно излагање у зборнику, под насловом „Израђивање академске заједнице (1960–2010)”. У њему С. Савић, на непосредан начин, говори о властитом вишедеценијском искуству са процесом развоја интердисциплинарних истраживања која су, у модерној српској лингвистици, обележила другу половину 20. века. Излажући историјат савремене интердисциплинарне лингвистике кроз опис догађаја који су се показали пресудни у израђивању њене ауторске личности, ауторка посебно издваја појам *академске заједнице* као скупа особа сродних научних интересовања који се, у оквиру научних институција (факултета и института) баве међусобно повезаним дисциплинама и активностима.

Према речима С. Савић, успех у мултидисциплинарним истраживањима (која чине основ савремене хуманистике) није могућ без опстанка и ширења академске заједнице, што пре свега подразумева изградњу поверења и међусобне сарадње стручних кадрова из различитих области хуманистичких наука. У оваквим укрштајима, закључује ауторка, могуће је афирмисати иновативност појединаца што, уз корпус емпиријских података и стално обрадовање стручног кадра у духу примењене науке, чини основ опстанка академске заједнице као целине.

*

Зборник *Дискурс и дискурси*, поред уводног, садржи двадесет и два рада домаћих и страних аутора, организованих око следећих пет тематских целина: *граматика и дискурс; друштво, култура и дискурс; род и дискурс; медији и дискурс; као и примењена лингвистика и дискурс*. У делу који следи укратко ћемо изложити преглед сваке целине, са посебним освртом на радове лингвистичке оријентације који су у њима заступљени.

Прва тематска целина зборника, под насловом *Грамматика и дискурс*, бави се питањем рецепције граматичких обележја неког језика у различитим контекстима његове употребе. Као таква, она, поред других, покреће и питање различитих теоријских приступа сагледавању језичког устројства, као и њихове трансформације под утицајем емпиријских сазнања.

У раду под насловом „Од дискурса ка граматички: развој презент перфекта (садашњег свршеног времена) у енглеском” Дан И. Слобин повезује онтологију језичког развоја појединца са дијахроним приказом формирања граматичких обележја у енглеском језику. Ослањајући се на сазнање да морфосинтаксичке карактеристике сваког језика утичу на време усвајања његових концепата, основна идеја рада је садржана у настојању да се установе паралеле између историјских фаза обликовања садашњег перфекта као семантички сложеног глаголског времена, и когнитивних фаза усвајања овог глаголског времена код деце у различитим узрастима. Да би успоставио везу између историје и онтологије, аутор изводи елаборирану студију употребе садашњег свршеног времена у различитим дијалогским ситуацијама код деце, поредећи резултате тог истраживања са фазама историјског развоја овог глаголског облика које су фиксирани у старим текстовима.

Иако у закључку Д. Слобин истиче да, упркос томе што се дијахронијски и онтогенетски развој чине паралелним, они ипак представљају последице различитих језичких процеса, основна предност истраживања изведеног у овом раду остаје у комбиновању функционалног приступа језичкој структури са когнитивним приступом језичком развоју.

Разрађујући питање граматикализације у оквирима теорије засноване на употреби језика, Џоун Л. Бајби, у раду под насловом „Теорија заснована на употреби и граматикализација”, даје преглед механизма који су задужени за стварање нових граматичких обележја у енглеском језику. Разлажући питање граматикализације на фонетски, семантички и синтаксички ниво језичке употребе, ауторка описује процесе *џруиисања* и *фонетске редуције* (у којима долази до сажимања синтагми, попут нпр. *going to – gonna, want to – wanna*), *џубиџка комџозиционалноџи и аналиџичноџи* (у којима, услед учестале употребе, долази до ширења семантичке структуре лексичких низова, попут нпр. *in spite of*), и *џосџеџене џромене консџиџиџуенџских сџџрукџџура и кџџеџориџа* (у којима устаљена употреба лексема у оквиру поменутих лексичких низова доводи до декатекоризације њихових саставних делова, попут нпр. *of* у *in spite of*). Упућујући на везу између једносмерности граматикализације и механизма који припадају употреби језика (попут нпр. аутоматизације, прагматичке инференције и сл.), Џ. Бајби скреће пажњу на сложеност и прилагодљивост језичког система, који се непрестано изнова изграђује у интеракцији инхерентних законитости језичке употребе и говорне праксе.

Рад Урсуле Долешал под насловом „Род, граматика и дискурс: случај немачког језика”, који затвара целину посвећену граматици и дискурсу, представља пажљиво изведено и фино изнијансирано филолошко истраживање питања историјског односа природног и граматичког рода у граматицима немачког језика насталим између 16. и 19. века. Испитујући принципе дефинисања природног рода као лингвистички арбитрарног појма подложног различитим интерпретацијама, ауторка даје систематски преглед обраде овог питања у граматицима Клајуса (1578), Готшеда (1762), Аделунга (1872) и Грима (1890).

Према налазима У. Долешал, еволуција погледа на род немачких граматичара креће се од интерпретације односа родова као филозофског и антрополошког феномена, па све до енциклопедијске систематизације овог питања. У току читавог овог процеса, међутим, приметни су мање или више систематски покушаји депаралелизације односа између мушкараца и жена, који су нарочито видљиви у контексту романтичарских погледа на језик. Уколико се у истраживање укључе и стилистички приручници, у одразу овог питања у немачкој историјској граматициграфији јасно се оцртава дискурс родних стереотипа.

Друга тематска целина зборника, под насловом *Друшџво, кулџура и дискурс*, нуди преглед различитих друштвених питања која постају видљива у анализи дискурса. Радови у овој целини не само да откривају различите аспекте дискурса као друштвеног и културног појма, већ, у повратној спрези, настоје да утичу на промену гледишта у научним пољима из којих су потекли.

Тако, на пример, истраживање Монике Хелер, изнето у раду „Род и двојезичност у новој економији”, упућује на економске чиниоце као главне мотиваторе односа између полова у савременом друштву; док се у раду Јасмине Лукић и Аделине Санчес Еспиносе, под насловом „Феминистичке перспективе метода пажљивог читања”, наглашава потреба за ревизијом критичких, али и стилистичких погледа на књижевност у контексту новог историзма. Ипак, највише лингвистичких новина у овој тематској целини доносе две ауторке: Весна Половина, у раду под насловом „Универзално и специфично у антропололингвистици разговорног језика”, и Стана Ристић, у раду под насловом „Дискурс псовки у српском језику”.

Враћајући се на однос између језичких универзалија и језичке релативности, и сагледавајући овај однос у светлу анализе дискурса, В. Половина, у широко заснованом и добро аргументованом раду, настоји да утврди на којим се лингвистичким нивоима јасно одражава утицај културе говорника једног језика. Ауторка стоји на линији оповргавања културних специфичности у језику као статичном систему, заступајући гледиште да се сличности и разлике између језичких и културних кодова испољавају у низу комуникативних контекста, пре него у неком изолованом скупу граматичких или лексичких обележја. Из овог разлога, тврди В. Половина, утицај културних схватања на језик, као и однос између језика и културе, треба тражити пре свега у језичкој употреби, односно, у процесу комуникације у коме се ова употреба реализује. Стога се метод анализе дискурса, закључује ауторка, показује као предност у односу на друге видове лингвистичког истраживања при утврђивању културних специфичности неког језика.

Специфичним видовима употребе језика у комуникативном дискурсу посвећен је и рад Стане Ристић, који представља систематски изведену семантичко-прагматичку анализу псовки у српском језику. У раду се анализирају лексичка, семантичка и синтаксичка структура псовки као специфичних језичких ентитета, и излаже преглед функционално-стилске раслојености њихове употребе. Засебни одељци овог рада посвећени су *нелингвистичким аспектима употребе њсовки у комуникацији* (међу којима се издвајају психолошки, социјални, културолошки, етнолошки и други мотиватори њихове језичке реализације), *нормативним аспектима употребе њсовки у српском језику* (на овом месту у раду се износи преглед друштвено-законских механизма потискивања псовки као облика јавног изражавања), као и *опису употребе њсовки у књижевном дискурсу* (у коме се образлажу фреквенција и мотивација употребе опсцених израза у различитим типовима књижевних текстова). Поред дефиниције псовке, која се описује као стереотипни израз једноставне синтаксичке структуре коме у основи стоје опсцене речи, вредност рада С. Ристић лежи и у издвајању и дефинисању лингвистичких и ванлингвистичких елемената комуникативног дискурса, у којима се псовка реализује као специфичан, психолошки и културолошки мотивисан, лексички низ.

Трећа тематска целина зборника, под насловом *Род и дискурс*, обрађује питање сагледавања дискурса из родно мотивисане перспективе. Стога се у њој изнесе махом социолошки оријентисане студије, које, проговарајући против субординације жене и њеног постављања у инфериоран положај и

фриволан став, одражавају и потребу за проналажењем аутентичне женске позиције у процесима друштвеног одлучивања и развитака.

Четврта тематска целина у зборнику, под насловом *Медији и дискурс*, доноси широк опсег емпиријских студија које се баве начином на који дискурс, садржан у различитим доменима медијског утицаја, утиче на чланове једне заједнице. Тако се, у раду Игора Лакића „Анализа медијског дискурса у рату”, на примерима извештавања британских дневних листова *Guardian*, *Independent* и *Times* о бомбардовању Савезне Републике Југославије 1999. године, медијски дискурс описује не само као посредник, већ и активни учесник у кодирању информације; док се, у раду Татјане Радановић Фелберг „Социо-семиотичка конструкција Мила Ђукановића и Слободана Милошевића (на насловним страницама *Полиџике* и *Побједи* у току НАТО бомбардовања 1999. године)”, методологијом социјалне семиотике открива и демонстрира да новински прелом игра важну улогу у интерпретацији информације која се износи у новинском тексту.

У раду Надежде Силашки „Концептуализација лепоте – критичка анализа медијског дискурса упућеног женама” изведена је комбинована анализа концептуалних метафора, које се посматрају уклопљене у идеолошки контекст њихове употребе. Разматрајући метафорички сценарио са когнитивног, емоционалног и политичког становишта, ауторка износи важну опсервацију да је употреба концептуалних метафора у медијима обично усмерена на маркетиншки дискурс, што има за последицу идеологизацију и манипулацију контекста у коме се оне користе.

Изложене наводе Н. Силашки доказује на примерима реализације метафоричког сценарија *раиџа*, који се у медијском дискурсу упућеном женама често ставља у службу очувања или побољшања физичког изгледа. Тако је, на пример, *целулит* представљен као *непријатељ жена* (у примерима: „Објавите *раиџ* целулиту”, „Кренимо у *раиџ* против целулита”, „Целулит је сало које *ојседа* тело”, „Целулит јој је *наџао* обе бутине” и сл); док се *прејарџи* (или *прејмани*) за *елиминисање целулиџа* у медијима описују као *оружје* или *савезници* у овој борби (у примерима: „*Тајно оружје прејив целулиџа* ... је пилатес”, „*Оружје за сџолашињи наџад на целулиџ* су крема или гел”, „Антицелулитна крема ... *убиџа* 47 посто целулита”, и сл). Концептуализовање процеса улепшавања код жена као *раиџноџ искусџва* не само да одражава патријархалност и маскулизираност медијског (и маркетиншког) дискурса, већ, како се напомиње у раду, ставља жену у позицију прихватања „лекова за болест која (заправо) не постоји”.

Рад Вере Васић, под насловом „Услов истинитости у медијском дискурсу”, испитује везу између анализе медијских информација и питања истинитости премиса на којима се те информације заснивају. У овом раду, питање истинитости у медијском дискурсу поставља се у први план, будући да медијски обрађене информације повлаче за собом импликатуру да је оно што се преноси истинито, иако је познато да се вести састављају не само због преношења информације, већ и ради постизања одређених типских ефеката код публике.

Питање истинитости у медијском дискурсу ауторка разматра кроз различите типове индикатора који упућују на то да ли је неки услов истинит

или лажан. Тако, на пример, *џрамајичко-лексички индикатори услова истини-ности* подразумевају да је за утврђивање истинитости неког медијског исказа (нпр. „Јелена Јанковић и Новак Ђоковић упознали краљицу“) потребан консензус око великог броја услова на чијој се основи се тај исказ заснива (нпр. „Велика Британија је монархија“, „на челу Велике Британије се налази краљица“, и сл.); док се под *жанровском провером истининости* подразумева да је медијски исказ истинит уколико жанр у оквиру кога је пласиран не имплицира његову манипулацију (као што је то често случај са кратким вестима).

Разматрајући дискурс као индикатор услова истинитости медијски обрађене информације, В. Васић открива да постоји низ дискурсно мотивисаних прелазних случајева у којима се одређени исказ може сматрати неистинитим, али не и лажним. Ово сазнање наводи на закључак да се граница између незнања и манипулације информацијом у медијском дискурсу лако неутралише и још лакше прелази, те је стога потребно обратити пажњу на овакве случајеве у рецепцији медијских информација.

У петој тематској целини зборника, под насловом *Примењена лингвистика и дискурс*, разматрају се различити видови употребе анализе дискурса као метода у примењеној лингвистици и наставној пракси. Тако, рад Данка Шипке „Дискурс у применијееној лингвистици“ износи практична искуства у обради кохезивних дискурсних средстава у настави српског као страног језика, као и у српско-енглеској двојезичној лексикографији; рад Хане Скаден „Синхроно ћаскање – средство за учење? Дискурс ћаскања студената усменог превођења“ открива предности електронске комуникације, односно формирања интерактивне виртуелне заједнице, у учењу као заједничком подухвату који има упориште у друштвеном понашању; док рад Дитера В. Халвакса, Барбаре Шрамел и Астрид Радер, под насловом „ROMLEX – лексичка база података варијаната ромског језика“ представља излагање о пројекту израде лексичке базе ромског језика, који има за циљ формирање свеобухватног, компаративног и доступног извора лексикографских информација о ромском језику.

На равни померања од апстрактних према примењеним аспектима језичке анализе настаје и рад Твртка Прћића, под насловом „Мали енглеско-српски речник прагматичких термина“. У свом главном делу овај рад садржи 270 најчешћих и најпотребнијих термина из области грајсовски оријентисане прагматике и вербалне, односно невербалне комуникације. Термини су преузети из енглеских терминолошких речника, глосара и прагматичких монографија, при чему је за сваки наведени термин на енглеском језику понуђен његов одговарајући еквивалент на српском. До еквивалентних термина у српском језику аутор је дошао разменом стручних мишљења са колегама, консултовањем преведене литературе, као и сопственим преводом.

Вредност енглеско-српског речника прагматичких термина Т. Прћића лежи и у његовој тематској организацији, која је изведена у другом делу рада. Прагматички термини разврстани су у 15 тематских гроздова, унутар којих је приказана њихова хијерархијска организација према дубини. Тако се, на пример, одредница *speech act* (*џоворни чин*) тематски рашчлањује на термине: *locution* (*локуција*), *illocution* (*илокуција*), *illocutinary force indicating device*

(индикатор илокуционе снаге), *felicity condition* = *happines condition* (1. услов прикладности, 2. услов примерености) и друге, при чему се последњи наведени термин поново дубински рашчлањује на термине: *general condition* (општи услов), *content condition* (садржински услов), *preparatory condition* (припремни услов) и друге. На овај начин, подухват превођења терминологије једне лингвистичке области трансформисе се у нацрт њене термилошке стандардизације, за шта аутору треба одати свако признање.

И да закључимо. Зборник *Дискурс и дискурси*, широким опсегом покретних научних питања (у распону од лингвистичких, преко социјалних па до филозофских), великим бројем успостављених интердисциплинарних паралела, као и радovima који, поред обрађених проблема, доносе опсежан преглед литературе из својих научних области, представља вредну научну публикацију, која треба да нађе место на полицама лингвистичких библиотека.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

SHIFFRIN, Deborah, Deborah TANNEN, Heidi E. HAMILTON (eds.). *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, 2001.

Ненад Ивановић

Институт за српски језик САНУ
Београд
nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs